

«بسمه تعالی»

**استاندارد شماره ۴۳ حسابداری و
پیامدهای پیاده‌سازی آن در صنعت
بانکداری**

«مقدمه‌ای بر استاندارد شماره ۴۳»

تحولات اخیر در حوزه استانداردهای جهانی گزارشگری مالی، محیط گزارشگری مالی کشورها و سازمان‌ها را به سمت افشای مالی شفاف‌تر، منسجم‌تر و مبتنی بر اصول سوق داده است. یکی از مهم‌ترین تحولات در این مسیر، اجرای استاندارد بین‌المللی گزارشگری مالی شماره ۱۵ (IFRS 15) با عنوان «درآمد حاصل از قرارداد با مشتریان و لازم‌الاجرا از سال ۲۰۱۸» بوده که جایگزین استانداردهای پیشین مانند IAS 18 و IAS 11 شده است.

این استاندارد چارچوب جامعی برای شناسایی درآمد بر مبنای انتقال کنترل کالا یا خدمات به مشتریان ارائه داده است. اگرچه این استاندارد در ابتدا بیشتر برای بنگاه‌های تجاری تدوین شده بود، اما آثار اجرای آن در بخش بانکی نیز عمیق و چندوجهی بوده است. صنعت بانکداری به‌عنوان یکی از پیچیده‌ترین بخش‌های اقتصادی، دارای ویژگی‌های خاصی در قراردادهای درآمدی، تنوع خدمات و تعاملات حقوقی با مشتریان است. به همین دلیل، پیاده‌سازی استاندارد شماره ۴۳ در این صنعت هرچند با فرصت‌هایی نظیر افزایش شفافیت همراه است، بلکه چالش‌های اساسی نیز به همراه خواهد داشت.

«مقدمه‌ای بر استاندارد شماره ۴۳»

استاندارد شماره ۴۳ با عنوان «درآمد عملیاتی حاصل از قرارداد با مشتریان» که برگرفته از IFRS 15 است؛ چشم‌انداز شناسایی درآمد در صنایع مختلف از جمله صنعت بانکداری کشور را به‌طور قابل توجهی دگرگون خواهد ساخت. چرا که این استاندارد، تأثیرات عمیقی بر منابع درآمدی غیر بهره‌ای در مؤسسات اعتباری نظیر کارمزدها، خدمات بانکی، ضمانت‌نامه‌ها و همچنین افشای اطلاعات خواهد داشت.

معیارهای پنج مرحله‌ای شناسایی درآمد براساس استاندارد مذکور به شرح زیر می‌باشد:

- ❑ شناسایی قرارداد با مشتریان
- ❑ مشخص نمودن تعهدات عملکردی
- ❑ تشخیص قیمت مبادله و تعیین ما به از
- ❑ تخصیص قیمت مبادله به تعهدات عملکردی براساس قیمت مستقل
- ❑ شناسایی درآمد همزمان یا در طول ایفای تعهدات عملکردی

در حالیکه بسیاری از بانک‌ها به دلیل مسائل رقابتی و محرمانگی اطلاعات، مطالعات موردی دقیقی از پیامدهای اجرایی خود منتشر نمی‌کنند؛ لیکن از زمان اجرای استاندارد IFRS 15، بانک‌های سراسر جهان از جمله بانک‌های اروپایی، آفریقایی جنوبی، آسیایی و برزیلی دچار چالش‌ها و پیامدهایی در این خصوص گردیده‌اند که مهمترین آنها به شرح اسلایدهای بعدی مورد بررسی قرار گرفتند. به نظر می‌رسد که این موضوعات نیز به عنوان پیامدهای اساسی اجرای این استاندارد توسط موسسات اعتباری در ایران مطرح بوده که می‌تواند برای مقام حاکمیتی و نظارتی نیز چالش‌هایی به همراه داشته باشند.

ارزیابی‌های انجام‌شده توسط هیئت تدوین استانداردهای بین‌المللی حسابداری در قالب یک گزارش مروری بر مطالعات آکادمیک نیز نشان می‌دهد در حالی که IFRS 15 توانسته اهداف کلی خود را در جهت افزایش مفید بودن اطلاعات درآمدی تحقق بخشد، هنوز چالش‌هایی در تطبیق استاندارد با انواع مدل‌های درآمد و نیز تفاوت‌هایی نسبت به استانداردهای مشابه آمریکایی (ASC 606) وجود دارد. این نتایج بیانگر این نکته است که حوزه اجرای IFRS 15 نیازمند بهبودهای پیوسته و آموزش‌های تخصصی برای اطمینان از تطبیق صحیح در صنایع مختلف است.

ویژگی‌های خاص صنعت بانکداری و پیامدهای اجرایی استاندارد ۴۳

۱- از منظر عملیات بانکی

«تجربیات بین المللی»

❖ براساس مطالعه صورت پذیرفته در کشور لهستان، تفکیک دقیق عناصر قراردادها و شناسایی تعهدات عملکردی مناسب برای هر یک از خدمات بانکی وفق استاندارد IFRS 15 به عنوان یکی از چالشهای صنعت بانکداری بوده است. چرا که بانکها طیف گسترده‌ای از خدمات مالی ارائه می‌دهند، اعمال مدل پنج مرحله‌ای استاندارد (شناسایی قرارداد، تعیین تعهدات عملکردی، تعیین قیمت معامله، تخصیص قیمت معامله و شناسایی زمان انتقال کنترل) با پیامدهای اجرایی همراه شده است.

❖ براساس مطالعه صورت پذیرفته در کشور اردن، یکی از چالشهای بانکها در عصر دیجیتال، شناسایی درآمد از قراردادهای دیجیتال و رمزارز محور است. در این فضا، مرزهای انتقال کنترل، مبهم شده و بانکها در تعیین زمان تحقق درآمد دچار مشکل هستند.

«خلاصه پیامدها و راهکار پیشنهادی»

- ❖ ساختار درآمدی متفاوت و در بسیاری از موارد، ترکیبی از چند تعهد عملکردی در موسسات اعتباری وجود داشته که شناسایی و تفکیک آنها به راحتی ممکن نیست. لذا تخصیص قیمت مبادله به هر یک از خدمات (به عنوان تعهد عملکردی) مستلزم استفاده از قیمت‌های مستقل نسبی و تخمین‌های حرفه‌ای است. عدم دقت در این تخصیص می‌تواند منجر به تحریف درآمدهای گزارش شده گردد.
- ❖ با تخصیص شدن موسسات اعتباری طبق قانون برنامه پنجساله هفتم پیشرفت و سیاست‌های بانک مرکزی، توجه ویژه به شرایط خاص و ماهیت هر بانک، به عنوان یک راهکار عملی و منطقی حائز اهمیت می‌باشد.

ویژگی‌های خاص صنعت بانکداری و پیامدهای اجرایی استاندارد ۴۳

۲- از منظر تنظیم‌گری و نظارت

«تجربیات بین‌المللی»

❑ مطالعات موردی پیاده‌سازی IFRS 15 در هندوستان موید عدم وجود دستورالعمل بومی‌سازی شده و عدم انطباق میان چارچوب IFRS و استانداردهای هند و نهایتاً پیچیدگی در پذیرش IFRS 15 توسط بانک‌ها بوده است.

«دستورالعمل‌های صادره شناسایی درآمد مؤسسات اعتباری»

❑ براساس مفاد ماده ۳ دستورالعمل شناسایی درآمد مؤسسات اعتباری (مصوب خرداد ۱۳۹۷)، مؤسسه اعتباری مکلف است شناسایی هرگونه درآمد را منوط به احراز معیارهای شناسایی درآمد بر مبنای تعهدی شامل حداقل موارد زیر نماید:

- جریان منافع اقتصادی به درون مؤسسه اعتباری محتمل باشد؛

- مبلغ درآمد به گونه‌ای اتکاپذیر قابل اندازه‌گیری باشد.

❑ براساس مفاد ماده ۱۵، مؤسسه اعتباری موظف است درآمد کارمزد خدمات بانکی را در زمان انجام خدمت شناسایی نماید.

❑ براساس مفاد ماده ۱۶، مؤسسه اعتباری مکلف است در صورت انجام خدمات بانکی قبل از مدت اعتبار تعیین شده در قرارداد فی مابین، نظیر پرداخت مبلغ در ضمانت نامه و ارائه اسناد مطابق در اعتبار اسنادی، تمامی مبلغ درآمد شناسایی نشده را یکجا در مقطع مزبور شناسایی نماید.

❑ همچنین مطابق بخشنامه شماره ۹۹/۲۲۱۰۰۷ مورخ ۱۳۹۹/۰۷/۱۰ با موضوع دستورالعمل شناسایی درآمد مؤسسه اعتباری، میزان درآمد قابل شناسایی حاصل از تسهیلات مشارکت مدنی، مضاربه، مزارعه و مساقات، بخش جاری و غیرجاری مطالبات فاقد وثایق و تضامین نقد و شبه نقد، کاملاً در سال‌های مالی ۱۳۹۸ لغایت ۱۴۰۳ و بعد از آن فرموله شده است.

ویژگی‌های خاص صنعت بانکداری و پیامدهای اجرایی استاندارد ۴۳

۲- از منظر تنظیم‌گری و نظارت

«خلاصه پیامدها و راهکار پیشنهادی»

- به طور کلی با توجه به اینکه شناسایی درآمد می‌بایست براساس ایفای تعهدات عملکردی متناسب با قراردادهای منعقد شده صورت پذیرد؛ بنابراین این دستورالعملها با مفاد استاندارد شماره ۴۳ در تطبیق کامل نمی‌باشند.
- براساس قانون جدید بانک مرکزی، تصویب استانداردهای حسابداری، حسابرسی و گزارشگری مالی بانک مرکزی و «اشخاص تحت نظارت» برای پیشنهاد به مرجع قانونی تدوین استانداردهای یادشده در حوزه اختیارات هیات عالی بانک مرکزی می‌باشد؛ لذا بانک مرکزی می‌بایست از این ظرفیت برای کاهش تعارضات و تدوین دستورالعمل‌های لازم در جهت تطبیق کامل با استاندارد مزبور استفاده نماید.

ویژگی‌های خاص صنعت بانکداری و پیامدهای اجرایی استاندارد ۴۳

۳- از منظر ضعف سیستم‌های اطلاعاتی

«تجربیات بین‌المللی»

□ بررسی‌های صورت گرفته در مؤسسات مالی اروپایی در سال ۲۰۱۹، محدودیت‌های Core Banking و ضعف سیستم‌های اطلاعاتی در شناسایی درآمدهای قراردادی را نمایان کرده است. یافته‌ها نشان داد که اکثر بانک‌ها از سیستم‌های قدیمی استفاده می‌کردند که قادر به ردیابی مؤثر ترتیبات چند عنصری تعهدات عملکردی و جریان تحقق درآمد نبودند.

«خلاصه پیامدها و راهکار پیشنهادی»

□ پیاده‌سازی استاندارد ۴۳ تنها یک موضوع حسابداری یا مالی نیست؛ بلکه یک ابتکار در سطح سازمان بوده که نیازمند همکاری بین‌بخشی، همسویی فرآیندها و تغییر در فرهنگ سازمانی (سازمان‌ها باید از نگرش سنتی مبتنی بر تاریخچه به سمت یک نگرش پیش‌بین و مبتنی بر قضاوت‌های مدرن و ابزارهای نوین حرکت کنند) می‌باشد.

□ پیشنهاد می‌گردد مؤسسات اعتباری در ایران با به‌کارگیری فناوری‌هایی چون هوش مصنوعی و یادگیری ماشین، سامانه‌هایی طراحی کنند که قابلیت استخراج خودکار اجزای قرارداد، تفکیک درآمدهای تجمعی و تخصیص صحیح درآمد را داشته باشند. چرا که اکثر مؤسسات اعتباری از سیستم‌های قدیمی استفاده خواهند نمود که به احتمال زیاد قادر به ردیابی مؤثر ترتیبات چند عنصری تعهدات عملکردی و جریان تحقق درآمد نباشند.

ویژگی‌های خاص صنعت بانکداری و پیامدهای اجرایی استاندارد ۴۳

۴- از منظر ضعف در آموزش و مهارت نیروی انسانی فعال در بخش مالی

«تجربیات بین المللی»

□ در بررسی بانک‌های کشور الجزیره در سال ۲۰۲۴ مشخص گردید که بدون آموزش مؤثر و مستمر کارکنان حسابداری در بانک‌ها، اجرای صحیح IFRS 15 عملاً ممکن نیست و موجب بروز خطاهای گزارشگری خواهد شد. با توجه به تخصصی بودن حوزه بانکداری، نیاز به برنامه‌های آموزشی هدفمند و ارتقاء سواد مالی پرسنل به شدت احساس می‌شود. سوءبرداشت از تعاریف IFRS، به پیامدهای مالی و قانونی جدی برای مدیران بانک‌ها منجر شد.

□ تفسیرهای نادرست مکرر در بانک‌های مختلف لهستان مشهود بوده است. نتایج یافته‌ها موید این موضوع بود که بیشتر خطاها در خدمات بسته‌بندی شده رخ داده است؛ مانند زمانی که بانک‌ها وام‌هایی را همراه با مشاوره رایگان، بیمه یا خدمات دیجیتال ارائه می‌دادند.

«خلاصه پیامدها و راهکار پیشنهادی»

- فقدان آشنایی لازم مدیران بانک‌ها با مفاهیم تعهد عملکردی، ضعف آموزشی و مهارتی حسابداران در تفکیک درآمدهای بسته‌ای و کارمزدی مهم‌ترین پیامدهای پیاده‌سازی استاندارد شماره ۴۳ در موسسات اعتباری است.
- پیشنهاد می‌گردد موسسات اعتباری در ایران به مقوله آموزش و افزایش مهارت نیروی انسانی فعال در بخش مالی توجه ویژه داشته باشند.

ویژگی‌های خاص صنعت بانکداری و پیامدهای اجرایی استاندارد ۴۳

۵- از منظر تفکیک درآمد در قراردادهای چندگانه بانکی، ارزیابی عملکرد و مدیریت سود

«تجربیات بین المللی»

□ طی بررسی بانک‌های برزیلی، مشخص گردید که این بانک‌ها مجبور شده‌اند بیش از ۵۰٪ قراردادهای بانکی خود را مجدداً بازطراحی کنند تا اجزای آن با چهارچوب IFRS 15 هماهنگ شود.

□ IFRS 15 الگویی را معرفی کرده که در آن تعهدات خدمات باید تفکیک شده و درآمد بر اساس انتقال کنترل شناسایی شود، اما تعریف چنین انتقالی در بانکداری دیجیتال و خدمات مشاوره‌ای اغلب به سادگی امکان‌پذیر نیست.

□ طی بررسی بانک‌های رومانیایی، سوءاستفاده‌های سیستماتیک از IFRS 15 کشف گردید. براساس یافته‌ها، به‌طور خاص، بانک‌ها اغلب یک قرارداد اصلاح شده را به‌عنوان یک قرارداد جدید در نظر می‌گرفتند که منجر به شناسایی "دوباره" درآمد از همان خدمات اساسی می‌شد. بدهی‌های درآمد معوق (بیش‌دریافت) نیز به دلیل سیستم‌های نرم افزاری معیوب در تشخیص تعهدات اضافه، کمتر از حد واقعی گزارش می‌شدند. مطالعه صورت پذیرفته خواستار ایجاد واحدهای متمرکز انطباق با IFRS 15 در بانک‌ها برای اعتبارسنجی ورودی قرارداد در مبدا و ردیابی تغییرات در ارائه خدمات شد.

«خلاصه پیامدها و راهکار پیشنهادی»

□ موضوع ارزیابی ثبات و سلامت مالی و عملکرد مؤسسات اعتباری و استفاده از قضاوت‌های فراگیر در مدیریت و دستکاری سود باید به‌عنوان چالش‌های اجرای استاندارد ۴۳ در ایران نظر گرفته شوند.

□ مجموعه‌ای از راهکاری مشتمل بر افشای جامع و شفاف اطلاعات، تقویت و بهبود لایه‌های نظارتی داخلی و خارجی به منظور ارزیابی شاخص‌های عملکردی و جلوگیری از دستکاری سود پیشنهاد می‌گردد.

ویژگی‌های خاص صنعت بانکداری و پیامدهای اجرایی استاندارد ۴۳

۶- از منظر چالش در افشای کافی و شفافیت صورت‌های مالی

«تجربیات بین المللی»

❑ بسیاری از بانک‌ها در ترکیه تا سال ۲۰۲۴ نتوانستند صورت‌های جریان نقدی و سود و زیان را به‌گونه‌ای افشا کنند که ارتباط میان درآمدها و تعهدات عملکردی به‌وضوح مشخص شود.

❑ بررسی‌ها موید این موضوع بود بانک‌های اروپای شمالی به اتخاذ رویکرد محافظه‌کارانه‌تری تمایل داشتند - شناسایی درآمد فقط پس از تکمیل کامل تعهدات عملکردی - بانک‌های اروپای جنوبی و شرقی آزادتر بودند و اغلب درآمد را در ابتدای قرارداد شناسایی می‌کردند. این واگرایی بر ارتباط ارزشی (محتوای افشای اطلاعاتی) ارقام درآمد و سود در سراسر کشورها به دلیل اجرای IFRS 15 تأثیر گذاشت.

«خلاصه پیامدها و راهکار پیشنهادی»

❑ رویکرد جدید استاندارد ۴۳ نیازمند قضاوت‌های مدیریتی قابل توجهی در بخش برآوردها و زمان است که این امر می‌تواند منجر به بروز اختلاف در اعمال استاندارد، پیچیدگی در فرآیند حسابرسی و نگرانی‌هایی در خصوص قابلیت مقایسه گزارش‌های مالی در دوره‌های مختلف گردد. همچنین وابستگی به قضاوت ذهنی به کارگیری استاندارد ۴۳، ریسک ناسازگاری در کاربرد این استاندارد از یک دوره به دوره دیگر را افزایش داده که این موضوع هم حساب‌رسان را و هم بررسی‌های نظارتی بانک مرکزی را با چالش مواجه خواهد ساخت. از این منظر می‌بایستی به موضوع تفسیر مناسب تعاریف و مفاهیم در استاندارد شماره ۴۳ به‌منظور افشای مناسب و بهبود ویژگی‌های کیفی اطلاعات مالی از جمله قابلیت اتکا و مقایسه‌پذیری، توجه ویژه‌ای نمود.

ویژگی‌های خاص صنعت بانکداری و پیامدهای اجرایی استاندارد ۴۳

۷- از منظر حاکمیت شرکتی اثربخش و نقش کمیته‌های حسابرسی

«تجربیات بین المللی»

□ مطالعات صورت پذیرفته در اروپا، موید این موضوع هستند که بانک‌هایی با کمیته‌های حسابرسی مستقل و با توانایی مالی بالا، در به‌کارگیری دقیق IFRS15 به‌طور قابل توجهی موفق‌تر بوده‌اند. در این بانک‌ها به‌طور خاص، قراردادهای مشتریان به‌طور مناسب بخش‌بندی گردید تا از شناسایی زودهنگام درآمد جلوگیری گردد. همچنین براساس مطالعه ای دیگر، بدون تغییر ساختار داخلی پس از اجرایی‌سازی IFRS 15، هزینه‌های گزارشگری افزایش یافته است. چرا که افشاگری جامع‌تر، جزئی‌تر و با شفافیت بالاتر نیازمند جمع‌آوری و پردازش داده‌های بیشتر و پیچیده‌تر بوده که این موضوع زمان و هزینه‌های مرتبط با تهیه گزارش‌های مالی را افزایش خواهد داد.

«خلاصه پیامدها و راهکار پیشنهادی»

- در بانک‌هایی که ساختارهای حاکمیت شرکتی قوی وجود ندارد، تمایل بیش از حد به حساب‌رسان مستقل وجود داشته که این امر نهایتاً منجر به تأخیر، تجدید آراء یا نظرات حسابرسی نامطلوب خواهد شد.
- حاکمیت شرکتی اثربخش و نقش کمیته‌های حسابرسی متخصص را می‌توان به‌عنوان راهکارهای فائق آمدن بر چالش‌های به‌کارگیری دقیق استاندارد ۴۳ برشمرد.

نتیجه گیری و پیشنهاد

- ✓ از مهم ترین اهداف استاندارد شماره ۴۳ را می توان افزایش شفافیت درآمدی و یکپارچگی برشمرد.
- ✓ با توجه به تجربیات بین المللی ارائه شده، به نظر می رسد در عمل و علی الخصوص در سال مالی جاری (۱۴۰۴) بسیاری از مؤسسات اعتباری در ایران در ارائه اطلاعات قابل اتکا و تفصیلی در یادداشت های پیوست صورت های مالی، دچار چالش خواهند شد. پیچیدگی قراردادهای بانکی، ناهماهنگی مقرراتی، ضعف مهارت های حسابداری و فناوری ناکافی، از جمله عوامل اصلی این پیامدها هستند.
- ✓ به طور کلی، عوامل کلیدی تعیین کننده موفقیت در پذیرش استاندارد ۴۳ شامل توانایی مالی تیم های حسابداری، میزان سرمایه گذاری فناوری اطلاعات در ماژول های شناسایی درآمد (مانند ERP های IFRS-friendly و سیستم های هوشمند درآمد)، نظارت کمیته های تخصصی حاکمیت شرکتی و مشارکت هیئت مدیره، تخصص گرایی در صنعت بانکداری کشور و وضع مقررات شفاف و موثر از سوی بانک مرکزی به عنوان نهاد ناظر می باشند.

با تشکر از توجه حضار گرامی